

Egymásba szánt szólalomok?

Háy János: *Mélygarázs*,
Európa Könyvkiadó, Buda-
pest, 2013

Háy János legújabb regénye, *A mélygarázs* egy férj, egy feleség és a férj szeretőjének történetét meséli el látszólag különböző nézőpontokból. Ezzel persze még nem mondtam semmi különösöt. Talán azzal sem, hogy ez a három szemszög nem probléma nélküli. Hiszen hamar világossá válik, hogy a mesenarratíva túl erőltetett, a vádló hangnem túl agresszív, s talán csak az értelmezni próbáló harmadik az, amelynek arányait a szerző eltalálta, megmentve és valamelyest legitimálva ezzel az azt megelőző részeket.

„Mindig csak azt látjuk, amivé lettünk, soha nem látjuk azt, amivé lehetünk volna” – áll a regény kezdetén (5). Mondhatni *in medias res*, nem tudjuk, ki beszél, hol és miért. Aztán megtudjuk. Mindent megtudunk, talán többet is, mint szeretnénk. Név nélküli emberek nézik kívülről magukat, felvéve – a szerző szavaival élve – az isteni pozíciót,

magyarázva és értelmezve mindazt, amit tettek vagy éppen nem tettek. Ez az isteni pozíció pedig azzal jár, hogy sajnos nem ad helyet a kételyeknek, pedig önmagunkra kívülről tekinteni csupán illúzió lehet, az erre a felismerésre való reflexió hiánya pedig végzetes hiba. És ahogy ezt a hibát a főszereplő férfi is elköveti (ami végül az életébe kerül), úgy, véleményem szerint, a szöveg maga sem tudja elkerülni azt.

Pedig próbálkozik. Ennek eredménye, hogy az olvasó az isteni pozíciókat is még feljebbről követheti nyomon, ezáltal megvan az esélye, hogy belássa: amit a szereplők isteninek hisznek, az korántsem az. Ezzel az a probléma, hogy a szerző úgy gondolja, az olvasó isteni nézőpontjának lehetetlenségére is az ő feladata felhívni a figyelmet, méghozzá minden lehetséges eszközzel. Ahelyett, hogy hagyná a szeretőt, a férj és a feleség különállóra tervezett szólalóit lazán egymásba csúsztatni, erősítve ezzel a köztük lévő átjárhatóságot, és felhívva a figyelmet az egyezésekre és ezeknek elkerülhetetlenségére, lépten-nyomon megjelenik az a vádló hangnem, amely csúcspontjára (bár én inkább mélypontnak nevezném) a férfi monológjában ér. Itt a saját sorsát elmesélő isteni pozíció monológjai váltakoznak az E/2 személyű vádbeszédekkel. Vádbeszédeknek nevezem őket, mert vádolnak. Engem mint olvasót, a fogyasztói társadalmat, de igazából mindent és mindenkit, amit és akit csak lehet. Ez akkor válhatott volna a regény tényleges csúcspontjává, ha a néhol fel-felbukkanó ironikus hangnem erőteljesebben jelen marad a férfi monológjának egészében (bár ezt éppen az isteni pozíció lehetetleníti el). Vagy ha mondjuk ez a vádló hangnem minden probléma nélkül értelmezhető lenne a fentebb említett olvasói (még mindentudóbb) nézőpontra történő reflexióként. Viszont utóbbi csak annyiban sikerült (pontosan az ironikus hangnem hiánya és a túlzások miatt), hogy az

erre való törekvés (tehát hogy a szöveg számol az olvasóval) nyomai a regényben itt-ott láthatóvá váltak.

A szerző korábbi műveihez képest a túlzás és a határok rosszul kezelése az, ami leginkább jellemzi *A mélygarázst*. Az a sajátos hangnem, amely majd' minden Háy-szöveget egyszerűségében tesz nagyszerűvé, ebben az esetben erőszakossá vált. Túlzó lesz, pontosan azért, mert már nem árad, hanem vádol. Úgy akar rólunk, olvasókról beszélni, ahogy én például nem akarom. És nem azért nem, mert félnék szembenézni a hibáimmal, vagy éppen a társadalom hibáival, netalántán ne érezném át azt a sok nyomorúságot és ostobaságot, amellyel nap mint nap találkozom, amelynek nap mint nap része vagyok én is. Háy János szövegei eddig is szembesítettek. Például *A gyerekekben* a főszereplő mellett több tucat ugyanolyan végkimenetelű történetet ismerhettünk meg. A többi által az egyét, az egy és a többi által pedig a magunkét. Véleményem szerint azon a ponton érzékelhető az eddigiekhez képest egy határátlépés, hogy *A mélygarázsban* a szándék – amely arra irányul: az olvasó mindenképpen ismerjen magára a leírtakban – immáron olyan görcsössé válik, hogy hiába a jól bevált panelek, az egyértelműsítés akarása nem engedi jól működni a szöveget. Megmaradt ugyan a sodró lendület, a rendkívül gördülékeny prózanyelv, az önmagukban is érdekes történetek, azonban az olvasóra zúdítandó keserűség mértékét nem az olvasóra zúdított vádbeszédeknek a száma kellene hogy meghatározza. *A mélygarázs* fel akarja nyitni a befogadó szemét, azt akarja, hogy tisztán lásson, pedig ha olvasóként maradéktalanul – amennyire ezt a szöveg sajnos megköveteli – elfogadjuk azt, hogy ez a történet rólunk is (ugyanennyire) szól, akkor ezáltal elvenné azt, amiért érdemes lehet nem feladni... És el is akarja venni, a szövegben fellelhető minden olyan eszköz (túlzás, általánosítás, közhelyek, evidenciák, intertextualitás, parafrázisok, kli-sék, dalszöveg-címek és -részletek), amely az olvasó életének (is) minden apró részletére reflektál.

Úgy vélem, a regény legsikerültebb részei pontosan azok, amikor ezek az eltúlzott, esszészerű, vádló részletek háttérbe szorulnak, és a különböző én-elbeszélők saját magukat beszélik el – a maguk isteninek vélt pozíciójából –, reflektálatlanul hagyva a többi szingli harmincas nőt, a többi közszférában dolgozó kutatót és a többi többgyermekes családayát. Ennek a legszebb, és amint arra a bevezetőben is utaltam, a könyvet megmentő része az a mintegy százoldalas monológ, amely a feleség nézőpontját szólaltatja meg. Persze ez sem mentes a már addig, főleg a férfi monológjában elburjánzó kinyilatkoztatászerű megszólalásoktól, de az, ahogyan a férjével együtt töltött évek hatása a feleség szavaiban és magában a mesélésében megnyilvánul, egészen átütőre sikeredett. Az együtt töltött idő ráíródik a jelenre, a múlt az értelmezni próbáló elbeszélésben válik a nő (és az olvasó) számára (is) jelentőségteljessé. Míg a szerető és a férj elbeszéléseiben fellelhető egyezések, illetve a különböző, nemcsak a közös történetekben felbukkanó, de hangnemükben is megmutatókozó hasonlóságok nem tudják elérni a kívánt célt, miszerint ezek éppen a sorsuk kereszteződésének következményei lennének, addig a férj és a feleség szólamainak egymásra olvasása már inkább tanúskodik erről. A sorsok összefonódása és egymásra hatása kiolvasható az elbeszélések mikéntjéből (leginkább ebből), és minden (a feleség közönye, az egymástól való eltávolodásuk

mikéntje és az abba való beletörődés is) érthetővé válik egy trükkös (és a férj szólamához hasonlóan túlírt) mesenarratíva beiktatása nélkül is.

A *mélygarázs* egy nyugtalanító regény, bár sajnos nem annyira és úgy, ahogy lehetett volna. A lendületéből csak néhol veszít, így aki a kezébe veszi, biztosan végigolvassa. Ehhez azonban nem árt, ha az olvasó képes saját isteni pozícióját anélkül is megkérdőjelezni (a regényben szereplők megingathatatlannak hitt nézőpontjainak összevetése révén), hogy ezt a kötet ráerőltetné. Mert ha nem kételkedik, és elfogadja – ahogy egyébként ezt maga a szöveg is teszi –, hogy pontosan és kívülről láthatjuk azt, akivé lettünk, akkor könnyen úgy végezheti, mint a könyv főszereplője, aki a nagy mindentudásában és éleslátásában – az örület tetőfokán – sajnos későn jön rá, hogy nem mindenható, és hogy a pusztítás (amelyet véghezvinni szándékozik) tényleg visszafordíthatatlan következményekkel járhat.

Takács Éva

Ideológiai határeset

A mexikóiak Aztlán-mítosza és az amerikai „Manifest Destiny” a „spanyol határvidéken”¹

A XIX. század első felében Mexikó és az Egyesült Államok osztozott az észak-amerikai kontinens déli felén. A dinamikusan fejlődő új ország, az Egyesült Államok gyorsan növelte területét és hamarosan elérte Mexikó határait, amely nem sokkal azelőtt nyerte el függetlenségét a szétesőben levő Spanyol Birodalomtól. A XVIII. sz. végétől amerikai utazók gyönyörű képet festettek azokról a területekről, amelyek akkor Mexikó részei voltak, ma az Egyesült Államok délnyugati területei. A kereskedők olyan árukat hoztak ezekről a vidékekről, amelyek a keleti parti vevők számára vonzóak voltak. Egyre többen figyeltek fel azokra a roppant területekre, amelyek a további nyugati irányú terjeszkedés lehetőségével kecsegtettek. Nem meglepő tehát, hogy az Egyesült Államok, amelynek addigi növekedését a terjeszkedés és új területek megszerzése táplálta, először azt a módszert próbálta alkalmazni, amely Franciaország (és később Oroszország) esetében is bevált: megvásárolni a területeket készpénzért. A kísérlet azonban sikertelen maradt, és a két ország hamarosan háborúban állt egymással. A háború felerősíti a létező előítéleteket és újakat teremt, és ideológiai muníciót is igényel. Meglehetősen kényelmetlen volna nyíltan bevallani, hogy valaki pusztán csak a zsákmányért küzd, a földért, hatalomért, javakért és erőforrásokért. Ideológiára van tehát szükség a meghódítandó földre támasztott igény alátámasztásához. Az ilyen ideológiát

¹ A „spanyol határvidék” kifejezést John Francis Bannon történész alkalmazta egyik könyve címében, a mexikói–USA határra utalva.

pedig ritkán szokták formális politikai nyilatkozatokban vagy más hivatalos dokumentumokban közzétenni. Ám a másik félről alkotott sztereotípiák, egyszerűsített vagy eltorzított klisék által táplált ideológia gyorsan terjed az egész közösségben, beszivárog a történetírásba, irodalomba és népszerű kultúrába. Ha nem ez történik, akkor az ideológia nem lesz elég hatékony. Az ideológia ugyanis csak akkor hatásos, ha nagy létszámú ember vágyakozik ugyanarra, amire a politikai vezetők – nagyobb terület, gazdagabb és könnyebben kiaknázható erőforrások, gazdagság stb. –, és keresi a módját annak, hogy ezeket a törekvéseket igazolja. Ilyen esetben az emberek készek elfogadni az ideológiát, hinni kezdenek a saját küldetésükben, sőt, a saját felsőbbrendűségükben és az ellenfél alsóbbrendűségében is.

Rupert Brown mondja a *Prejudice. Its Social Psychology* [Az előítélet szociálpszichológiája] című könyvében: „Az előítélet az ellentétes csoport-célok terméke. (...) A gyér erőforrásokért versengő csoportok tipikusan elfogultabbak és kölcsönösen ellenségesebbek egymással, mint a közös célért együttműködő csoportok.”²

A rivális csoportok vetélkedése nem korlátozódik politikai vagy katonai tevékenységre. Az eredetileg politikai és katonai célokra született ideológia átszűrődik a kommunikáció és kultúra minden területére. A történelmet gyakorta használják politikai törekvések ideológiai alátámasztására. Az irodalom és más művészeti ágak sem mentesek az előítéletektől és sztereotípiáktól, amelyek a versengésben és ellentétes érdekekben gyökereznek.

Virágos a sztereotipizálás folyamatát és kockázatait a következőkben látja: „Valójában az történik a művészi sztereotipizálásban, hogy (...) alapvető emberi vonásokat változtatnak meg manipulatív céllal. A restriktív sztereotipizálás legnagyobb funkcionális veszélye abban rejlik, hogy elvág minket a realizmus, a perspektivikus szemlélettől.”³ Virágos a művészeti, elsősorban irodalmi sztereotipizálásra utal, de elemzése jól illik az ideologikus sztereotipizálás folyamatára is. Az amerikai és a mexikóiak a Rio Grandétól északra fekvő területekért vetélkedtek. Az Egyesült Államok által 1848 után végül megszerzett területek nem éppen „gyér erőforrások”, és az országgrész hatalmas méretei és gazdagsága tovább fokozta a kölcsönösen ellenséges érzületet a két rivális csoport között. Az új erőforrásokért folytatott küzdelemhez a feleknek ideológiára volt szükségük területszerző törekvéseik magyarázatára.

A mexikóiak ezt az ideológiát Aztlán mítoszában találták meg, az azték civilizáció titokzatos, valahol északon fekvő bölcsőjéről szóló legendákban, és két kontinensen gyökerező gazdag kulturális örökségükben. Először ez a gazdag és ősi, két világrészről fakadó kulturális örökség, majd Aztlán, az azték civilizáció őshazájának legendája biztosította számukra azt az alapot, amelyre támaszkodva jogot formáltak a háborúban elvesztett országrészekre. Aztlán földrajzi elhelyezkedését sohasem határozták meg tudományos pontossággal, de határozottan az új-mexikói-amerikai határtól északra helyezték el. Ennek az ideológiának kettős célja volt: egyfelől jelezte, hogy a mexikóiak sohasem

² Rupert Brown, *Prejudice. Its Social Psychology*, Oxford: Blackwell, 1997, 203.

³ Zsolt K. Virágos, „James Baldwin: Stereotype versus Counterstereotype” [James Baldwin: sztereotípiák és ellen-sztereotípiák], *Hungarian Studies in English*, Vol. 11. (1977): 131–141, 131.

adták fel az igényüket a határtól északra fekvő területekre, másfelől igazolta a mexikóiak jelenlétét az USA által bekebelezett területeken. Talán furcsának tűnhet, hogy bármi ilyesféle igazolásra volt szükségük, hiszen nem vándoroltak be; nem ők lépték át a határt, a határ lépte át őket. Noha ez mindenképpen fennáll azokra legalábbis, akik a háború idején ott éltek, ám a terület új urai gyakorta mégis úgy tekintettek rájuk, mint idegenekre, külföldiekre. A XIX. sz. második felében, a Kaliforniában élő azon mexikói eredetű lakosoknak, akik már az impériumváltás idején is ott laktak, ugyanazt a bányászati adót kellett fizetniük, mint a külföldi állampolgároknak. Ez a bánásmód arra ösztökölte a mexikóiakat, hogy védekezésül olyan ideológiát alakítsanak ki, amely segít szembeszállni a hódítók elképzeléseivel és hiedelmeivel.

Az USA számára a hódításhoz az ideológiát egy erőteljes küldetéstudat biztosította. A technikai fejlettséget azonosították a kulturális-civilizációs felsőbbrendűséggel, ez pedig elég volt ahhoz, hogy elvegyék más népek földjét. Ez az erőteljes hit a „kinyilvánított végzetben” – a „manifest destiny” kifejezést E. Sullivan alkotta – nagyjából egy időben nyert teret a viktoriánus Angliában és az USA-ban. Ez nem meglepő: a XIX. sz. második felére érte el a Brit Birodalom a legnagyobb kiterjedését, az Egyesült Államok pedig megduplázza területét. Reginald Horsman így ír erről az időszakról: „Nyugat-Európában és Amerikában a kaukázusi fajt egyértelműen felsőbbrendűnek tartották mindenki másnál, a germánokat a kaukázusiak legtehetségesebb képviselőinek, az angolszászokat pedig Angliában és az Egyesült Államokban (...) a germánok legrátermettebb leszármazottainak.”⁴

Ilyen körülmények között tehát, ahogy Virágos és Varró fogalmaz egyik fejezetcímükben, a sztereotípiá úgy viselkedik mint „befektetés a politikába”.⁵ A „manifest destiny”, a „kinyilvánított végzet” mint egy ideológia mitizált kifejeződése magyarázva és igazolva az amerikai hódítást, más országokkal kapcsolatban is felmerül, pl. a Fülöp-szigetek vagy Kuba esetében. Mexikó volt az a hely azonban, ahol a legfontosabb szerepet játszotta. Gerster és Cords a következőképpen mutat rá erre: „Talán sehol sem játszottak a 'kinyilvánított végzet' elképzelését támogató illúziók, torzítások és mítoszok fontosabb szerepet, mint a Texas függetlenedése és az államnak az Egyesült Államokba történő anektálása körüli időkben, valamint az ezt követő mexikói háború idején.”⁶ A sztereotipizálás folyamata ilyenénképpen tehát, Virágos megfogalmazásában, „formálta, táplálta és megerősítette (...) a téves feltevések és hamis propaganda társadalmilag motivált rendszerét”.⁷ A „hamis propaganda” célja a tömegek meggyőzése a rivális csoport elleni politikai és/vagy katonai akciók helyességéről. Am amikor az ilyen propaganda utat talál a történetírásba és az irodalomba, aláássa a historiográfiai és irodalmi művek hitelességét.

⁴ Reginald Horsman, *Race and Manifest Destiny. The Origins of American Racial Anglo-Saxonism* [Faj és a 'kinyilvánított végzet.' A faji alapú angolszászizmus eredete], Cambridge, Harvard University Press, 1981, 43–44.

⁵ Zsolt Virágos, Gabriella Varró, *Jim Crow örökösei*, Budapest, Eötvös, 2002

⁶ Patrick Gerster and Nicholas Cords, *Myth in American History* [Mítosz az amerikai történelemben], Encino: Glencoe Press, 1997, 105.

⁷ Virágos, „James Baldwin...”, 133.

Amit a mexikóiak legfontosabb értéküknek tartottak, a kettős gyökerű, európai és újvilági kulturális örökségük, az amerikai propaganda legvitriolosabb támadásait váltotta ki. Gyakran felbukkant a *korcs* szó, arra utalva, hogy a mexikóiak nem „tisztá vérű” emberek. Horsman következő példáját Robert J. Walker XIX. századi mississippi szenátortól vette, aki szerette volna biztosítani, hogy a „mi egyvérű fajunk uralkodjék abban a szép országban, ne pedig Mexikó színes bőrű, korcs faja, barbár zsarnoksága és babonái”.⁸ A szenátor mondata jól példázza, hogy a küldetésstudat és ideológia hogyan termeli ki a pozitív (mi) és negatív (ők) sztereotípiákat. Az ilyen üzenetek sok olyan emberhez eljutottak, akik egyetértettek abban, hogy az országnak új területekre van szüksége. Csak nagyon kevesen emelték fel a szavukat Észak-Mexikó meghódítása ellen, és hangjuk elveszett a „kinyilvánított végzet” diadalmas kórusában.

A mexikóiakra vonatkozó negatív sztereotípiák nem sokat javultak a XX. sz. második fele előtt:

„1940 végén a Közvéleménykutató Intézet felmérést végzett, amelynek során tizenkilenc jelzőt soroltak fel, és azt kérdezték, melyik alkalmazható a közép- és dél-amerikaiakra. Nyolcvan százalék választotta a ‘sötét bőrűt’, amit a latin-amerikai elit évszázadok óta különösen sértőnek talál. 40 és 50 százalék között volt azok száma, akik a ‘temperamentumos’, ‘érzelmes’, ‘babonás’, ‘elmaradott’, ‘lusta’, ‘buta’ és ‘gyanús’ jelzőket választották. Tizenhat százalék sorolta fel a ‘haladó’, ‘nagylelkű’, ‘bátor’, ‘intelligens’ és ‘agyafúrt’ szavakat. Öt százalék választotta a ‘hatékony’ jelzőt.”⁹

Természetesen a lista bármelyik eleme vitatható, de ha a „temperamentumos” és „agyafúrt” jelzőket semlegesnek vesszük, akkor a pozitív és negatív jelzők körülbelül egyensúlyban vannak. Nem a közvélemény-kutatók hibája, hogy alig 5 százalék választotta a „hatékony” jelzőt a hispánok leírására. Ám az, hogy a „sötét bőrű” szót a listára tették, azt jelzi, hogy maguk a készítőik sem voltak híján minden előítéletnek.

Nem az angolszászok voltak azonban az elsők, akik civilizációs küldetés-tudattal és valamiféle „Isten által számukra kinyilvánított végzet” hitével érkeztek az Újvilágba. A mexikóiak ősei, a spanyolok éppúgy el voltak telve ilyen képzetekkel, amikor elkezdték Amerikát gyarmatosítani. Juan Ginés de Sepúlveda gondolatait Tadeusz Rachwal idézi:

„Hogy is kételkedhetnénk abban, hogy ezeket az embereket [azaz az Indiánokat], kik oly civilizálatlanok, oly barbárok, olyannyira szennyezettek mindenféle bűnnel és obszcenitással (...) jogosan hódította meg egy oly kiváló és módfelett igazságos király, mint amilyen a legkatolikusabb Ferdinánd volt, és most Károly császár, és egy ilyen humánus nemzet, amely mindenféle erényekkel jeles.”¹⁰

⁸ Horsman, 215.

⁹ *World War II and The Zoot Suit Riots [A Zoot Suit zavargások]*, Internet: www.w3.usf.edu/~lc/MOOs/zootsuit. Ennek a szövegnek különböző, néhol rövidített változatai számos honlapon megtalálhatóak.

¹⁰ Tadeusz Rachwal, *Tropes of the Erotic: Amerigo's America and the Question of (Postmodern) History* [Az erotika metaforái: Amerigo Amerikája és a <posztmodern> történetírás kérdése], *Representations of the Erotic*, Eds. T. Rachwal and T. Slawek, Katowice, University of Silesia Press, 1996, 93.

Sepúlveda a spanyol udvar prominens teológusa volt, és ideológiát fabrikálni Amerika meghódításához fontosabb dolog volt számára, mint az elkötelezett történész pontosságával jelteni az eseményeket. Sepúlvedának az indiánok állítólagos alacsonyabbrendűségéről szóló elképzeléseit Saad is idézi a Világhálón:

„[Sepúlveda] véleménye szerint az Indiánok oly módon alsóbbrendűek a spanyolokhoz képest, mint gyermekek a felnőttekhez, nők a férfiakhoz, és mondhatjuk, hogy mint a majmok az emberhez képest. Sepúlveda szerint négy ok igazolja a háborút az indiánok ellen azért, hogy áttéríthessék őket [a keresztény hitre]. Sepúlveda elképzeléseit arra az arisztotelészi koncepcióra alapozta, amely szerint a háború megengedett, ha egy nép természetes körülményei olyanok, hogy engedelmessé kell azoknak, akik felsőbbrendűek náluk.”¹¹

A spanyolok maguk is áldozatul estek egy másik „kinyilvánított végzetnek”, az övékéhez igen hasonlóknak, nem sokkal azután, hogy civilizációt hoztak egy „szennyezett” népnek. Sepúlveda erőteljes és a Las Casas-szal folytatott vitái révén Amerika-szerte ismertté vált érvei nemcsak a spanyol „manifest destiny” kialakulásához járultak hozzá, hanem az angolszászéhoz is, amint az Saad tanulmányából tudjuk:

„Las Casas felkelti olvasói őszinte együttérzését és sajnálatát a védtelen indiánok iránt, akik ki vannak téve véres és fájdalmas kínzásoknak a vérszomjas spanyolok részéről. Ugyanakkor az olvasóban felébred a gyűlölet és elutasítás a kegyetlen spanyolok ellen. Ez tartós gondolatokat ültetett el az európaiakban, és megalapozta a népirtó, kizsákmányoló spanyolok képét. (...) Ma is gyakran találkozhatunk olyan amerikaiakkal, akikben az a tévképzet él, hogy az angolok *letelepedni* érkeztek Amerikába, míg a spanyolok csak *kizsákmányolni* a földet és lakóit az arany iránti sóvárgásukban.”¹²

Ily módon a rasszizmus és előítélet ördögi köre rázáródott a spanyolokra. Minthogy a sztereotípiák jó „befektetés a politikába”, és a spanyolok – és a földrész összes más hódítója – meg akarták szerezni az indiánok földjét, Sepúlveda elképzelései az indiánokról mint fejlődésre képtelen népről tartósabbnak és befolyásosabbnak bizonyultak, mint Las Casas teóriái az amerikai bennszülöttek szelíd és civilizált természetéről.

A spanyolok állítólagos kegyetlensége, valamint az ország megfelelő betelepítésére és művelésére való alkalmatlansága szolgálhatott alapul Marcienne Rocard érveinek arról, hogy milyen régiek és mélyen gyökerezőek az amerikai angolszászokban élő antihispán érzelmek. Rocard így ír erről: „A mexikóiakról élő negatív sztereotípiák már az előtt uralkodó vélemények voltak, hogy az Egyesült Államok háborút indított Mexikó ellen; a korszak útleírásai tele vannak velük.”¹³

¹¹ Fernando Alberto Rivera Saad, „Bartolomé de Las Casas: The Eternal Guardian of the Indians” [B. d. L. C.: Az indiánok elkötelezett őre] (2001) Internet: www.loyno.edu/history/journal/Saad.html

¹² Saad, Kiemelés tőlem

¹³ Marcienne Rocard, *The Children of the Sun: Mexican Americans in the Literature of the United States* [A Nap gyermekei: mexikói-amerikaiak az Egyesült Államok irodalmában], Franciából angolra fordította Edward G. Brown, Jr. Tucson, University of Arizona Press, 1989, 9.

David J. Weber, a *Foreigners in their Native Land* [Idegenek a szülőföldjükön] című munkájában ezt írja:

„Az angolszász amerikaiak és a mexikóiak találkozása a mexikói határvidéken ezekben az években olyan sztereotípiák kialakulásához vezetett Mexikóban és az Egyesült Államokban, amelyek a két ország közötti háborút majdhogynem elkerülhetlenné tették 1846-ra. A háború barbarizmusa pedig oly mértékben felerősítette ezeket a sztereotípiákat, hogy sok közülük még napjainkban is velünk marad.”¹⁴

Horsman a következő példát hozza: „Az utazók örömeiket lelték abban, hogy a mexikóiakat fejlődésképtelen embereknek festették le, és különösen megvetően nyilatkoztak az észak-mexikói tartományok lakóiról. 1840-ben T. J. Farnham így vélekedett a kaliforniaiakról: ‘imbecillis, gyáva fajzat, képtelen arra, hogy ennek a gyönyörű országnak a sorsát igazgassa’.”¹⁵

Ilyen előzmények után következett a mexikói háború. A háború után az USA nagy területeket kebelezett be Mexikótól, az előítéletet és sztereotípiát alaposan kiaknázták mint az ideológiai harc munícióját. Nemcsak a mexikóiak, hanem más spanyol eredetű népcsoportok és a feketék is úgy szerepeltek a korabeli karikatúrákban, mint gyermekek, alacsonyabb rendű emberek és bűnözők. Az országaikat ellenben egészen másképp festették le. A győztes háborúban elnyert földet igazi paradicsomként, mindenféle erőforrásokban bővelkedő területként mutatták be. Az egyik legelterjedtebb allegorikus ábrázolás ezekre az országokra a gyönyörű, kívánatos, de törékeny fiatal hölgy a klasszikus mitológiából, olyan hölgyek képe, akik egy erős partner védelmére szorulnak – ebben az esetben az USA-éra.¹⁶ Számos ilyen karikatúrát mutat be Michael H. Hunt *Ideology and U. S. Foreign Policy* [Ideológia és amerikai külpolitika] című könyvében.

Helen Hunt Jackson, romantikus író a XIX sz. második feléből ismert arról, hogy a közvélemény figyelmét ráirányította a határvidéki indiánok sanyarú sorsára. Ám ennél többet is tett: ráirányította a nagyközönség figyelmét arra a gyakran hátrányos bánásmódra, mely az újonnan meghódított területek spanyol ajkú lakosságát érte. Kalifornia Jackson leírásában is paradicsom:

„A veranda és a folyóparti legelők (...) között végig kertek voltak, narancsligetek, mandulakertek, a narancsligetek folyton zölden, és sose hiányzott róluk a virágok hópelyhe vagy az aranyszínű termés, a kertek télen-nyáron tele virággal; a mandulaliget kora tavasszal rózsaszín és fehér szirmok kavargó felhője, ami (...) úgy nézett ki, mintha alkonyi felhő esett volna alá és fennakadt volna

¹⁴ David J. Weber, *Foreigners in Their Native Land-Historical Sources of the Mexican Americans*. [Idegenek a szülőföldjükön – mexikói-amerikai történelmi források], Albuquerque, University of New Mexico Press, 1990, 52.

¹⁵ Horsman, 210.

¹⁶ Meglepő – és aligha teljesen véletlen – a hasonlóság ahhoz, ahogyan a brtek kezelték az íreket ugyanebben az időszakban. Írország megszemélyesítője Hybernia volt, gyönyörű, ám törékeny és védelemre szoruló ifjú hölgy. Az erős és diadalmas másik hölgy, név szerint Britannia, siet a segítségére Paddy, az ír ellen. Paddy a viktoriánus karikatúrákon brutális figura, inkább majom, mint ember, folyton részeg, egyik zsebében égő kanócú bomba, a másikban egy üveg olcsó whiskey – ez a külső ikon-készlet azonosította az írt az angol olvasó számára.

a fákon. Mindkét irányban egyéb gyümölcsösök húzódtak, őszibarack, sárgabarack, alma, körte, gránátalma, és ezeken túl szőlőskertek. Mindenfelé zöld lomb, virág vagy gyümölcs az év minden szakában.”¹⁷

Nem pusztán a természet szépsége megkapó itt, hanem a harmonikus rend is, amely nyilvánvalóan emberi tevékenység eredménye – ezeket a gyümölcsösöket bizonyára nem „imbecillis, gyáva” nép gondozta. Jackson leírása a *Californiókról* csakugyan radikálisan különbözik attól, amit a kortárs amerikai irodalomban és ponyvaregényekben találunk: „Felipe (...) felvette arannyal hímzett bársonymentéjét, gazdagon hímzett térdnadrágját, amelyet a térd alatt piros szalaggal kötött meg, és arany-ezüst szegélyű sombreroját.”¹⁸ Ily módon „megmutathatta az amerikai ebeknek, hogyan festett egy mexikói tiszt és úriember, mielőtt a becstelen, kapzsi lábukat a nyakunkra tették”.¹⁹

Itt az angolszászokban élő közkeletű kép megfordul: a mexikóiak azok, akik gondját viselik a földnek, felvirágoztatják, míg az angolszászok csak zsákmányolni jönnek. Az ilyen leírások azonban, a mitikus, északi azték őshaza, Aztlán legendájával és az angolszászokra aggatott gúnynévvel, a *gringó*val együtt, jobbára megmaradt a spanyol ajkú közösségen belül. Bármiféle pozitív leírás a mexikóiakról az amerikai irodalom vagy népszerű kultúra főáramában a XIX. sz. egész második felében, sőt jó darabig még azután is, kivételes jelenség maradt.

Az észak-amerikai kontinensért folyó versengésben mindkét fél különféle indokokat talált a saját elsőbbségét magyarázandó, és kölcsönösen azzal vádolták egymást, hogy a másik megbecsülni, megművelni képtelen ezt a földet, és csak kirabolni akarja. A mexikóiak, gyakran tisztességtelen megkülönböztetést elszenvedve, nem láttak semmi jót a jenki hódításban. A vasútépítés, az élénkülő kereskedelem, a nagy kikötők bekapcsolása a nemzetközi pénz- és áruforgalomba őket érintette előnyösen utoljára, így sokáig megmaradt bennük a bennszülöttekkel és a természettel harmóniában élő közösségükre rárontó angolszászokról alkotott egyoldalú kép.

Virágos rámutatott az ideológiailag motivált, restriktív sztereotípiá torzító hatására. Azok a közhelyszerű képek, amelyeket a chicano – mexikói-amerikai – legtöbbször automatikusan felidézett az olvasó – vagy néző – képzeletében a XIX. sz. elejétől a második világháborút követő időkhöz, nagyjából azonosak az irodalomban, filmekben, sőt még a reklámokban is. A chicano férfi sötét bőrű, gyakran kövér, borostás, fekete, ferde vágású a szeme, bőre olajos. Viselkedése sem sokkal vonzóbb: gyáva, megbízhatatlan, hátulról támad. A szexuális hódítás fontos feltétele a sikernek a chicano férfiak között. Noha a chicanók körében a család alapvető érték, ez nem akadályozza meg a férfiakat abban, hogy kalandokba bocsátkozzanak. A mexikói nők leírása általában kedvezőbb: ők azok az érzéki señoriták, egy idegen nép romantikus, titokzatos nőalakjai, akik a jenki fantáziáját lánggra gyújtják. Horsman erről a következőket mondja:

¹⁷ Helen Hunt Jackson, *Ramona*, New York, Avon Books, 1970, 19. Jackson romantikus regénye a XIX–XX. sz. fordulóján lett népszerű, és az 1990-es években tévésorozat is készült belőle.

¹⁸ *Ibid.*..., 12.

¹⁹ *Ibid.*..., 12.

„Az egzotikus, odaadó mexikói nők és a lusta, ügyetlen mexikói férfiak képe mélyen beleivódott Amerika faji mitológiájába.”²⁰

Ez a kép – és a képet diktáló attitűd – az 1960-as években kezdett erőteljesen változni, amikor a chicano mozgalom, először mezőgazdasági mozgalmak formájában, útjára indult. A mozgalom komoly erőfeszítéseket tett arra, hogy a mexikói-amerikai kultúrát az amerikai kultúra főáramához kapcsolja. Az angolszászok oldalán is kedvezőbb lett a légkör: a nagy háborúnak vége volt, a korábbi ellenségek szövetségesek lettek, az eltérő kulturális háttérű állampolgárookra nem kellett gyanús idegenekként tekinteni, és főleg, nem volt már szükség a mások földjének megszállását megalapozó ideológiára.

A chicano mozgalom megmutatta, hogy képeket és szimbólumokat lehetséges nem torzító és restriktív módon használni. A mexikóiak kettős kulturális örökségük jelképeit olyan rendszerré ötvözték, amely egyfelől erősítette etnikai azonosságtudatukat, másfelől ideológiai támogatást nyújtott nekik a rivális csoportokkal folyó vetélkedésben. Az 1960-as évek agrártüntetései idején gyakran használták a sást jelképként – a sas nem idegen az angolszász amerikaiaktól, lévén az Államok címerállata is. A mexikóiak büszkék színpompás katolikus vallási külsőségeikre is, amelyekre a protestáns angolszászok korábban úgy tekintettek, mint valami képmutató, elavult hitvilág jelképeire.

Az ideológia mindkét oldalon sokat veszített radikalizmusából a második világháborút követő időszakban. Az előítéletek és a negatív klisék nagy része szertefoszlott. Ez azonban nem pusztán valamiféle politikai korrektség eredménye. Napjainkban a spanyol ajkú lakosság részaránya növekszik, részben az angolszászokénál nagyobb természetes szaporulat, részben a nagyarányú – legális és illegális – bevándorlás eredményeképp. Ez önbizalmat ad a chicano közösség tagjainak. A politikusok a nagy etnikai csoportok figyelmére és szavazataira is számítanak. Ma már csak ritkán kockáztathatják meg, hogy előítéletesnek, vagy akár csak barátságtalannak tűnjenek bármely etnikai csoport iránt. Mindezek ellenére a negatív elképzelések, előítéletek egy része továbbra is megmaradt, és valószínű, hogy még sok évig kísérti azoknak a gondolkodását, akiknek ősei háborút vívtak a kontinensért, dacára a ma már mindkét oldalon erősödő jó szándéknak, türelemnek és erőfeszítéseknek.

Vraukó Tamás

²⁰ Horsman, 234.